

amb la possibilitat de poder realitzar visites guiades en alguns d'aquests indrets.

En definitiva, la recuperació d'espais històrics com el Camp d'Aviació de Rosanes ve motivada per la necessitat que té avui la societat actual per recuperar la memòria històrica de la Guerra Civil Espanyola i la Dictadura franquista. L'aprovació l'any 2007 de la Llei de Memòria Història per part del Govern espanyol, va oferir als investigadors de la matèria una sèrie de disposicions legals que permeten investigar i recuperar allò relacionat amb la guerra o el franquisme, ja sigui material o humà; com per exemple la recuperació d'espais històrics o l'obertura de fosses comunes. En aquest sentit, pren importància l'arqueologia o, a partir d'ara, l'arqueologia de la Guerra Civil. La ciència arqueològica durant anys ha investigat diferents vestigis de la història, però pel que fa a les restes de la Guerra Civil aquestes no han estat suficientment treballades. En els darrers anys, però, s'està intentant canviar aquesta dinàmica amb la publicació d'algunes investigacions, com per exemple la recuperació d'algunes fosses comunes o l'adaptació al públic general d'alguns espais històrics cabdals de la guerra, com el ja esmentat amb anterioritat Camp d'Aviació de Rosanes.

El portal web www.aviacioiguerra.cat es creà amb aquesta intenció: donar a conèixer al públic una sèrie d'espais històrics de memòria per evitar que les accions dels nostres avis mai caiguin a l'oblit.

BIBLIOGRAFIA

[URL: http://www.gencat.cat/diue/ambits/turisme/pla_intangibles/] Accés el 13 de Setembre de 2010.

Cristian Domínguez Bolaños.

Arqueòleg.

c/Sever Ochoa, 16 2º1º 08950 Esplugues de Llobregat (Barcelona).
cristian.dominguez30@gmail.com

EL CAMP FORTIFICAT DE LA FATARELLA, EL SEU REDESCOBRIMENT I LA SEVA RECUPERACIÓ.

La nit del 16 de novembre de 1938 es posà punt i final a la Batalla de l'Ebre quan les últimes forces de l'Exèrcit Republicà marxaren sobre el pont de Flix, després de 115 dies de lluita continuada.

Encara avui, aquest final genera controvèrsia: alguns llibres afirmen que la retirada fou a la desbandada; d'altres –més aviat pocs– sostenen que hi hagué una resistència organitzada sobre la Serra de la Fatarella. Aquesta resistència fou la que hauria permès una retirada ordenada, emparada per una darrera línia de defensa que actuà des de casamates de ciment i trinxeres recentment catalogades. Des d'aquestes línies, l'Associació Lo Riu vol donar a conèixer com s'ha arribat a la correcta protecció d'un patrimoni que ha romàs oblidat molts anys.

El juliol de 2005, un grup d'aficionats a la Història es va reunir per intentar trobar el que molts no coneixien o només coneixien superficialment: les restes de casamates que apareixien al llibre "La Batalla del Ebro", de Martínez Bande (Martínez Bande, 1978) . Els membres de l'expedició van ser assessorats i en part arrossegats per l'historiador Francisco Cabrera Castillo.

Miscel·lània

Apart de les casamates, mica en mica van anar apareixent altres llocs de gran interès: les cases que van servir de centres de comandament darrere la línia defensiva; refugis; una barraca que serví com a quarter de transmissions del XV cos de l'Exèrcit, etc. Tot plegat constituïa un patrimoni de dimensions molt més grans del que es preveia en un principi.

Aquesta i altres motivacions van ser les que van conduir a constituir l'any 2007 l'Associació Lo Riu, la principal finalitat de la qual és protegir i donar a conèixer aquestes restes de gran valor històric. Primer es van recuperar dues casamates de ciment i un tram de trinxera, elements que van ser adequadament indicats. Les subsegüents visites guiades a aquest patrimoni van culminar amb la que es féu en el 70è aniversari del final de la Batalla de l'Ebre, en la que es va comptar amb la presència dels descendents d'alguns dels comandants i soldats que havien lliurat la batalla des d'aquelles casamates i trinxeres.

Figura 1 : La casamata número 9 tal com va ser trobada .

Les visites i les tasques de conservació ben aviat es van veure complementades per la posada en marxa d'una exposició

Figura 2: La casamata número 9 un cop ja restaurada.

itinerant amb fins divulgatius disponible per a qualsevol entitat i per l'intent de donar a conèixer les restes als medis. Tot i així, l'Associació Lo Riu pretenia anar més lluny: aconseguir que les restes fossin catalogades per la Generalitat com a Patrimoni. Finalment, el 20 d'agost de 2010, una empresa d'arqueòlegs adscrita a la Generalitat va acabar de redactar la memòria de les restes, en la que s'hi pot trobar un extens informe de com era cada casamata: quin tipus d'armament s'hi podia fer servir, quines mesures té, el seus posicionaments amb GPS i tot el que pogués ser d'interès de cara a possibles actuacions posteriors. Aquest informe està complementat per fotografies de les instal·lacions que els italians del CTV van prendre al final de la Guerra Civil i per imatges on es mostren en l'actualitat.

Entre les actuacions futures de l'Associació Lo Riu es troba la catalogació de deu búnquers i l'actuació en quatre més que s'han trobat en direcció Ascó en diferents estats de conservació. Els deu primers estan cada cop més a prop de ser tractats com es mereixen i de passar a formar part definitivament al grup de testimonis històrics que han anat sortint a la llum al llarg dels últims cinc anys

i que han sigut recuperats per tal de donar encara més sentit a la Història de la Batalla de l'Ebre. L'existència de moltes d'aquestes restes era coneguda d'antuvi per alguns dels pagesos de la zona, però la notícia no sortia a la llum, fins al punt que aquest patrimoni ja es donava per perdut. Per sort, han tornat a renéixer, i des de l'associació es treballa per a que serveixin de recordatori d'aquells tràgics esdeveniments de manera que no es tornin a repetir.

Figura 3: Plafons de l'exposició itinerant, on es mostren algunes de les fotografies realitzades pels italians del CTV.

Ja per acabar, agrair la inestimable col·laboració de tothom que ha participat en aquest projecte de redescobriments, el qual mai no hauria esdevingut una realitat sense la seva ajuda: aficionats a la Història de la Guerra Civil, entesos dels processos de fortificació i de les tècniques de combat i coneixedors dels fets que van succeir aquells dies. A ells fou deguda la primera presentació de la línia de defensa el dia del 67è aniversari del final de la Batalla de l'Ebre.

BIBLIOGRAFIA

MARTÍNEZ BANDE, J. M. (1978) La Batalla del Ebro. Editorial San Martín, Madrid.

MATEO MERINO, P. (1986) Por vuestra libertad y la nuestra. Andanzas y reflexiones de un combatiente republicano, 1936-1939. Editorial Disenso, Madrid.

Oriol Miró Serra.

Secretari de l'Associació Lo Riu.

Av. Catalunya, s/n.

43781 La Fatarella (Tarragona).

Tifs.: 977413423 / 646925114.

orimiro78@hotmail.com

SOTA TERRA. EXCAVANT ALS ESCENARIS DE LA BATALLA DE L'EBRE. TELEVISIÓ DE CATALUNYA, 14 DE JUNY DE 2010.

Sembla que donar a conèixer l'arqueologia com a disciplina amb metodologia científica i caràcter professional no sigui una tasca fàcil. Vèncer la idea que es ven en pel·lícules de l'estil d'*Indiana Jones* implica que cal fer una tasca de difusió de la disciplina cap al gran públic, mostrant les diferents cares que té avui dia de forma didàctica, entretinguda i rigorosa.

En un principi la idea del programa *Sota Terra*, emès per TV3 entre el juny i el setembre del 2010, era precisament aquesta. Tal i com ho afirmen els responsables a la plana web del programa: "Hi ha diversió, humor, aventura i rigor. Per l'ordre que es vulgui". En realitat, però, veurem que alguns elements no són tan clars, com a mínim en el capítol que ressenyem: *Excavant als escenaris de la Batalla de l'Ebre*, emès el 14 de juny del 2010.

El capítol en qüestió mostra l'excavació i investigació de diverses estructures de la